

הסוגיא השתים עשרה: 'מודים מודים' (נג ע"ב)

אנו ליה וליה עינינו כו'.

- [1] איני? והאמר רבי זירא: כל האומר שמע שמע כאילו אמר מודים מודים!
[2] אלא הכי אמרי: המה משתחוים קדמה, ואנו ליה אנחנו מודים, ועינינו ליה מיחלות.

קושיא על
המשנה, ותירוך

מסורת התלמוד

[1] אמר רבי זירא... מודים מודים. בבלי ברכות לג ע"ב; מגילה כה ע"א; השו"י ירושלמי מגילה ד י, עה ע"ג. מודים מודים. משנה ברכות ה ג; מגילה ד ט. [2] השו"י בבלי סוכה מה ע"ב ("הכי קאמר: ליה אנחנו מודים, ולך אנו משבחין, ליה אנחנו מודים, ולך אנו מקלסין").

רש"י

שמע שמע פסוקא פסוקא – ותני ליה. כאומר מודים מודים – דתנן (ברכות לג, ב): משתקין אותו משום דמיחזי כשתי רשויות. אנו ליה משתחויים וליה עינינו מיחלות – דכיון דאתרי מילי קמדכר ליה תרי זימני, ולא אחדא מילתא תרי זימני – לית לן בה. משנה. מעשרים ואחת תקיעות – בכל יום כדמפרש, ואזיל: פשוטה לפנייה ופשוטה לאחרייה, ותרועה באמצע, חשיב ליה תלת. שלש לפתיחת שערים – שערי העזרה.

תקציר

לפי משנה סוכה ה ד הסתיימה שמחת בית השואבה בדברי הכהנים "ואנו ליה עינינו". רבי יהודה גרס "ואנו ליה, וליה עינינו", בחזרה על שם ה'. הסוגיא מקשה על כך מן האיסור על חזרה על מילים בתפילה המשתקף במשנה ברכות ה ג, "האומר מודים מודים משתקים אותו", ובדברי רבי זירא בהקשר זה שהכוונה לאו דווקא ל"מודים" אלא גם למי שחוזר על מילים אחרות, כגון "האומר שמע שמע". לכן מפרשים את דברי רבי יהודה כך: "ליה אנחנו מודים, ועינינו ליה מייחלות".

הפירוש עוסק בדמיון שבין סוגיא זו לבין פרק ד, סוגיא יא, לעיל, ובסיבה לעניין המיוחד של בעל הגמרא שלנו בכפל מילים בתפילה.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

התנאים במשנתנו, סוכה ה ד, נחלקו באשר לנוסח הצהרת האמונים של הכהנים בסוף הצעדה הלילית שלהם בעזרה במסגרת חגיגות שמחת בית השואבה. לדעת התנא קמא הסתיימה ההצהרה במילים "ואנו ליה עינינו". לדעת רבי יהודה היו שונים את המילה "יה", והנוסח היה "אנו ליה, וליה עינינו".

החזרה על מילים במסגרת ליטורגית הזכירה לבעל הגמרא שלנו את ההלכה המפורסמת המופיעה פעמיים במשנה: "האומר... מודים מודים משתקין אותו" (ברכות ה ג; מגילה ד ט), משום שנראה כמודה לשתי רשויות.¹ לפי ההלכה של רבי זירא שם, "מודים" לאו דווקא, אלא הוא הדין לאומר "שמע שמע" שמשתקין אותו. נראה ברור שגם "שמע" בדברי רבי זירא לאו דווקא, אלא רבי זירא התכוון לכל תפילה או מענה ליטורגי הנאמר פעמיים. כיוצא בזה מצאנו בירושלמי מגילה ד י, עה ע"ג, משפט המצטייר כמקבילה לדברי רבי זירא בבבלי: "ודכוותה אמן. שמע שמע".

אם כן הדבר, מקשה בעל הגמרא שלנו, כיצד חזרו הכהנים באופן שרירותי על המילה "יה" בתפילתם בשמחת בית השואבה? יתר על כן: מדוע טורח רבי יהודה להקפיד על כך שדווקא יחזרו על המילה "יה", שלכאורה אין בה יתרון על פני נוסח התנא קמא "אנו ליה עינינו", ומדוע אין הוא חושש לעניין שתי רשויות?

בעל הגמרא מסביר שבביטוי "אנו ליה, וליה עינינו" אין חזרה שרירותית על שם ה'. רבי יהודה מקפיד לציין שהזכירו את השם "יה" פעמיים כדי להבהיר שבניגוד לאבותיהם, שאולי עבדו את ה'² אבל השתחוו לשמש, המשתתפים בשמחת בית השואבה לא זו בלבד שכוונו את תפילותיהם ועבודתם כלפי מעלה, "אנו ליה אנחנו מודים", אלא גם הקפידו שתנוחת ההשתחויה תהיה כלפי ההיכל, "ועינינו ליה מייחלות". לכן הצהרת הכהנים בנוסח התנא קמא אינה מספקת את רבי יהודה. "אנו ליה עינינו" אמנם מבהירה שבניגוד לאבותינו, שפנו מזרחה לשמש, עינינו מופנות מערבה, להיכל, אך אפשר לטעות ולחשוב שאבותינו פנו לשמש והתפללו לה, ואילו אנחנו פונים להיכל אך מתפללים לשמש, או כיוצא בזה. רק חזרה על המילה "יה" קובעת מעל לכל ספק שפיהם ועיניהם של חוגגי שמחת בית השואבה – דהיינו כוונותיהם ותנוחותיהם – שווים היו, בניגוד לאלו של אבותיהם.

נראה ברור שהגמרא אינה משכתבת את ההצהרה אליבא דרבי יהודה, אלא רק מסבירה אותה: "אנו ליה" פירושו "אנו ליה אנחנו מודים", ו"ליה עינינו" פירושו "ועינינו ליה מייחלות". הוא הדין ללשון "הכי קאמר: ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחין. ליה אנחנו מודים, ולך אנו מקלסין", הנמצאת בגמרא לעיל, סוכה מה ע"ב, בקשר לנוסח התפילה "ליה ולך מזבח", שנאמרה

1 לעניין "שתי רשויות" הפולמוס נגד הדואליזם הגנוסטי אצל חז"ל ראו ג' סטרומזה, "גנוסיס", בתוך: לקסיקון התרבות היהודית בימינו (בעריכת א"א כהן ופ' מנדס-פלור), תל אביב תשנ"ג, עמ' 73-76, וביבליוגרפיה שם בעמ' 76; I. Gruenwald, *From Apocalypticism to Gnosticism*, Frankfurt am Main 1988, ובמיוחד עמ' 233-252 שם.

2 ראו לעיל, הדין בפרק ד, סוגיא יא, "אחוריהם", ובמיוחד עיוני הפירוש לפיסקא [1] שם, והמובאה מן הירושלמי בהערה 2 שם.

בהושענא רבה עם פטירתן של ישראל מן המזבח בסוף חג הסוכות. גם שם מדובר בפירוש התפילה, ולא בשכתובה.

ואכן, יש דמיון רב בין הסוגיא שלנו לפרק ד, סוגיא יא, לעיל, "בשעת פטירתן". הסוגיא היא נסבה על הדברים שאמרו החוגגים סביב המזבח בהושענא רבה לאחר שסיימו להקיף את המזבח. לפי ברייתא המובאת בסוגיא שם, סוכה מה ע"ב (שהשתרבה לתוך חלק מעדי הנוסח של משנה סוכה ד ה), נחלקו חכמים ורבי אלעזר בנוסח התפילה. לפי התנא קמא אמרו "יופי לך מזבח, יופי לך מזבח", ואין כאן פולחן כלל אלא שבח, אך לפי רבי אליעזר אמרו "ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח". כאן אין בעל הגמרא שואל לגבי כפל הלשון והחשש לשתי רשויות, שכן יש לו סדר יום חמור יותר מן ההוא: מדברי רבי אליעזר עולה מפורשות לכאורה שהפכו את המזבח לעצם שווה ערך לקב"ה, והתפללו לשניהם יחד. לכן מקשה בעל הגמרא שם, "והא קא משתף שם שמים ודבר אחר", ומשיב "הכי קאמר: ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחין. ליה אנחנו מודים, ולך אנו מקלסין" – כלומר, התפילה וההודאה הם רק כלפי שמיא, ומה שאמרו "ולך מזבח עניינו שבח וקילוס, ולא תפילה והודאה".³

אך שאלת כפילות הלשון יכולה הייתה לעלות גם שם, שהרי בדברי רבי אליעזר יש כפילות מיותרת. גם אם אין קושי בכך שאמרו "ליה ולך מזבח", משום שלא התכוונו להודות למזבח אלא לשבח, עדיין הכפילות "ליה... ליה" דומה ל"מודים מודים" או "שמע שמע". נראה שבעל הגמרא שם הוא בעל הגמרא שלנו, ולא חשש להתייחס לנקודה זו שם כי סמך על הסוגיא שלנו.

עוד ייתכן שהיה ברור לבעל הסוגיא שם שבשעת פטירתן שרו "ליה ולך מזבח" לא פעמיים בלבד אלא כמה וכמה פעמים, תוך כדי הקפת המזבח, כמנהג ההושענות בימינו, והחזרה פעמיים לאו דווקא. לעומת זאת, דברי הכוהנים במשנתנו הם בעלי אופי הצהרתי, ולא חלק מתפילה משורשרת, ומפתיע הדבר שבבואם להדגיש את החזרה בתשובה ממנהג אבותיהם נקטו בלשון כפולה שיש בה חשש להודאה לשתי רשויות, ולכן הקשה בעל הגמרא שלנו דווקא על המקרה שלנו מעניין "מודים מודים" ו"שמע שמע".

יותר מכל אלה נראה שבעל הגמרא הקשה כאן על ההקפדה על כפילות שבדעת רבי יהודה. הרי רבי אלעזר שם חולק על תנא קמא בעצם לשון התפילה, אבל אין מחלוקת לגבי הכפילות, ונראה שאין בה משמעות מיוחדת. לעומת זאת, כל ההבדל בין הצהרת הכוהנים במשנה שלנו אליבא דתנא קמא לבין זו שאליבא דרבי יהודה הוא בחזרה על המילה "ליה", ובעל הגמרא שלנו מקשה על רבי יהודה מעניין "מודים מודים" ו"שמע שמע". אפשר שנהגו בתפילות וליטורגיות שיש בהן כפילות, אבל למה להקפיד על כפילות דווקא, בניגוד להלכה, ובדרך שיש בה חשש מינות – וכל זה דווקא בהצהרה שנועדה לציין חזרה בתשובה מן המינות של אבותינו?! על כך משיב בעל הגמרא שהכפילות כאן אינה כפילות של שתי רשויות כלל, אדרבה, היא נועדה לציין שגם העיניים פונות ליה וגם התפילה מופנית ליה.⁴

3 ראו לעיל, הדיון בפרק ד, סוגיא יא, 'בשעת פטירתן', עיוני הפירוש לפיסקאות [2-4].
4 ראו גם אוצר מפרשי התלמוד, סוכה, חלק ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' תתקי, והערות 19-21 שם.